

Erzsébetváros

Múlt és jelen

Nemrégiben több részes szorlat foglalkozott — Komor Vilma tollából — Erzsébetváros megújulásával, a meginduló tömbrehabilitációval, amely végre a mai életnek megfelelő körülményeket ígér az itt lakóknak. Úgy gondoltam, az olvasók egy részét bizonyára érdekli e városrész múltjának és jelenének néhány jellegzetessége. Ezekről szeretnék az alábbiakban — a teljesség igénye nélkül — legalább vázlatos képet adni.

A régi pesti belvárost fal vette körül, a városfalon túl fekvő, magasabb, homokbuckás területeket két nagyobb völgy — a városligeti és a Rákospataki — tagolta. Nagy részük már a Rákóczi-szabadságharc előtt mezőgazdasági művelés alatt állt, majd az 1720-as években a városhoz közelebb eső, jó termőtalajú részekben a szántókat kertekre kezdték osztani.

Mária Terézia uralkodásának ideje alatt a pesti városi tanács a városárokig terjedő területeket mezőgazdasági művelés céljára kiosztja. Így kertek, az állattartáshoz majorok és szántók keletkeztek, megkezdődik a parcellázás és a kis házak építése is. Ezek megközelítése céljából kialakulnak az utak, az utcák, sűrűsödnek a keresztutcák. Főként a várostól távolabbi részekben, ahová a földművesek — a zsellérakosság — vagy a belvárosból kiszorult kisiparosok és kiskereskedők költöztek. A közelebbi területek a nemesek és jobb módúak tulajdonában vannak.

A keleti irányban fejlődő Pesten a Kerepesi út két oldalán elterülő kertek és majorok népesültek be először. A Kerepesi országtúllól északra eső — a Felsőkülvárosnak nevezett — területreznak, a legsűrűbb beépítésű Terézvárosnak 1882-ben — száz éve — kivált része lett az Erzsébetváros.

Kialakulásakor, illetve a Terézvárosból való kiválása-

kor az akkori, 11,63 négyzetkilométer nagyságú — délnyugat—északkeleti irányban hosszsan elnyúló — VII. kerület a pesti Országúttól (a mai Tanács körülről) Pestújhely határáig terjedt. 1935-ben Erzsébetváros külső részét leválasztották és ez lett a főváros XIV. kerülete. Azóta a már csak 2,1 négyzetkilométer nagyságú Erzsébetváros fővárosunk legkisebb és egyben legsűrűbben lakott kerülete, amelynek északkeleti határa a mai Dózsa György út, észak felől a Majakovszkij utca és Gorkij fasor, dél felől pedig a Rákóczi út, Baross tér, Thököly út és a Verseny utca határolja.

A mai Erzsébetvárost a Nagykörút és a Rottenbiller utca három részre tagolja. Ez a tagoltság némiképpen a beépítés ütemére is mutat. A harmadik rész, a Rottenbiller és Damjanich utcától keletre eső negyedet Csikágónak hívták — nem hivatalosan. Az elnevezés a sajátos, szűk utca-rendszer kialakítására, a gyorsan épülő itteni „felhőkarcolókra” és valószínűleg a rossz közbiztonsági viszonyokra is utalt, hiszen ez a rész a századfordulón még a város pereme volt.

A Nagykörút kiépítésével a kerület iparának fejlődésével együtt járt a népesedés és a lakásépítkezések számának az ugrásszerű növekedése. Ahol még 1870-ben „csak” 44 ezren laktak, 1944-ben a népességszám már elérte a több mint 150 ezret.

A második világháború és a fasizmus borzalmai után harmadikkal csökkent a kerület népessége, 1960-ban azonban már az egy négyzetkilométerre jutó átlagos népsűrűség 57 ezer feletti; talán egész Európának a legsűrűbben lakott területe.

A társadalmi-gazdasági viszonyokat tekintve heterogén

lakosság túlnyomórészt „ganges”, két-, három-, négyemeletes bérházakban élt. Az utcára néző lakások bérét a felszabadulás előtt csak a jobb módúak tudták megfizetni, a többi három — sarokházaknál két — oldalt, az udvari részt a szerényebb jövedelműek lakták.

Erzsébetváros ipara kétszáz éves múltat tekint vissza.

A spanyol származású Valero testvérek — a mai Kürt utcánál az akkori Király utca-ra nyíló telekrészén — még 1776-ban alapítottak selyemgyárat. Az üzemek zöme a múlt század második felében alakult. Így a Síp utcai Donánygyár, Lingelék bútorgyára, az Első Magyar Kártyagyár Rt, amelyet — miután fizetésektől vált — a bécsi Piatnikék vettek meg a Rottenbiller utcában, ahol ma a Játékkártyagyár működik. Ugyancsak a Rottenbiller utcában működött még a Központi Tejcarnok (OMTK) és a Mauthner cég is. Most államosított utódai működnek itt. Az 1872—1894. évek között alakult Oetl Antal és Knuth Károly gyára, Sternbergerék hangszer-, Kovaldék gőzmosó- és műfestőgyára, a Zavadil-féle menetjegyek, Walla József cement-, mozaikáru- és a Rieger testvérek orgonagyára. A Belvárosból a 90-es években a Faszorba települt át Klöz György fényképezési műterme. Ma az Offset Nyomda van ott.

A századfordulójá a kerületnek kerekében ötven ipari tevékenységet folytató gyára és üzeme volt; a mai vállalatok, illetve ipartelepek zöme kis- és középjüzem. A századfordulón mintegy 15 ipartársulat és ipartestület is működött a kerületben.

Az első május elsejét — 1890-ben — a városligeti Arénában több mint hatvanezren ünnepelelték. A Csikágónak nevezett negyed, az Almássy, a Garay

és a Lövölde tér is gyakran volt a felvonulások és tüntetések színhelye. Az Aréna úti MEMOSZ-székházból indult ki az 1930. szeptember 1-i tömegtüntetésben részt vevők egy csoportja. Ez a tüntetés volt a Horthy-korszak legemlékezetesebb munkásmegmozdulása.

A két rendelőintézet — a Madách téri és a Péterfy Sándor utcai — közül az utóbbi 1151 ágys kórháznak elődje a Budapesti Kereskedelmi Betegápoló Egyesületnek a Hársfa utcában 1849-ben megnyílt, hatvanágyas kórháza volt. A későbbi Ferenc József-, majd MABI-kórház. A VI. kerületi tanács felügyelete alá tartozó Alsó-Erdősor u. 7. szám alatti, 815 ágys Korányi Frigyes- és Sándor-kórház Hild József terve szerint 1845—66 között eredetileg szegényháznak épült. A két kórházhoz tartozó gondozóintézetek egyike a Dózsa György út 74. szám alatti Csengery-villában van.

A Faszor és környéke különösen alkalmas volt szanatóriumok létesítésére. A tíz szanatórium közül a volt Batizfalvyban szociális otthon, a Faszorban és a dr. Szász felében pedig a BM Korvin Ottó kórháza és rendelője van. A kerület számos régi fürdője közül az egyetlen megmaradt, az 1827 óta működő Kürt (a régi Valeró) utca 4. szám alatti. A kerület kialakulásakor mindössze két gyógyszertár működött, ma tíz.

A kórházi ágyak száma ebben az évben emelkedik és feltehetőleg az Idősek Házának a kivitelezését is megkezdik.

A közlekedést lebonyolító közutak hossza a kerületben 28 kilométer. A kerület zsúfoltságával összefügg az azt érintő tömegközlekedési eszközök zsúfoltsága is. A lóvasúttól a metróig mindenfajta közlekedési eszközzel találkozhattunk, illetve találkoznak is. Most a 4-es és a 6-os villamossal, a 7-es és a 12-es autóbusszal. A tizenkét trolibuszféleség közül kilenc úgyszintén áthalad a kerületen vagy annak határára, a metró kelet—nyugati 2-es vonalának pedig négy állomása található

a VII. kerületben; a Deák téri állomást az 1-es és 3-as számú vonalak is érintik. A Budapest tömegközlekedési eszközeit igénybevevők hetven százalékát utaztatja a Blaha Lujza téren.

A kerület két felsőoktatási intézménye közül a négy utca határolta tömbben működő Állatorvostudományi Egyetem alapját — 1782-ben kelt rendeletével — még II. József vetette meg. A Bethlen tér 2. alatt, ahol 1876-ban kezdte meg működését az Izraelita Siketnémák Budapesti Országos Intezete, van a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanérképző Főiskola. Az elmúlt évben volt százéves fővárosunk első állami gimnáziuma, amely Madách Imre nevét viseli. A kerület számos — napjainkban is működő — általános és középiskolája közül említést érdemel a szerb—horvát gimnázium a Rózsák téren, amelynek 1876-ban épült egyemeletes iskolaépülete a Kisdudóvó Egyesület óvónőképző intézetének adott otthont. A megszűnt iskolák közül az Evangélikus Gimnázium sok neves embert adott az országnak, a világnak: olimpiai aranyérmestől Nobel-díjas tudósig, mint Neumann János, Szilárd Leó és Wigner Jenő. Az épületben ma az Országos Pedagógiai Intézet működik. A Magyar Rádió adásait 1925. december 1-én a Rákóczi út 22. számú ház negyedik emeleti helyiségében kezdte meg, ahol azelőtt a Telefonhíradó Rt volt.

Erzsébetváros kereskedelmi életének fűtőtere a századfordulón — a Király utca mellett — a Kerepesi út volt. Itt emelkedett az 1903. augusztus 24-én leégett, hajdani Párizsi Nagy Áruház. A Rákóczi úton találjuk napjainkban is a kerület hat nagy áruházát. A két utcára nyíló Gozdú udvarban 1903-ban az Általános Fogyasztási Szövetkezet kezdte meg működését. A bazárok közül az Árkád, a Kerepesi és a Thököly út 28. és Garay tér 8. közöttiek két utcára nyíltak. Említést érdemel még a Garay téri piac és a Klauzál téri vásárcsarnok.